JAN NOVÁK

Samet a pára

argo

JAN NOVÁK

Samet a pára

argo

Ukázka elektronické knihy

Adamovi a Soně, kterým ten lunapark už zrušili

V rámci sebraných spisů, které mi nakladatelství Argo vydává, jsem ještě text žádného z původních vydání neupravoval, ale tentokrát se nedalo nic dělat. Původní rukopis Sametu a páry jsem napsal před více než třiceti lety, anglicky, v Chicagu, naivně a nemilosrdně, proto patří spíš do americké literatury. Tou dobou jsem žil čistě americkým životem a od skomírajícího totalitního světa, do kterého jsem tehdy s údivem na tři dny spadl, jsem se dvacet formativních let vzdaloval. Nyní už zase žiju léta v Praze, píšu většinou česky a nad Amerikou žasnu. Čeština se mi vrátila do snů, cítím ji v břiše, nad sebou i pod sebou, a tak jsem začal původní překlad upravovat. Při této revizi jsem se často ptal, jak bych ty příběhy, postřehy a dojmy zapsal, kdyby mi tehdy naskakovaly česky? A když už jsem se do té renovace pustil, vyškrtal jsem i zbytečné popisy. Dějově jsem však nic podstatného ze Sametu a páry nevynechal a své dávné pošetilosti, omyly a naivní soudy jsem nijak nelakoval.

Na samý konec knihy jsem dopsal kapitolu, abych uzavřel příběh, který na Samet a páru vrhá ostré světlo z nečekaného úhlu a průkazně svědčí o tom, že v Praze je doopravdy vždycky všechno jinak.

Existují dva druhy psaní. První čerpá ze zkušenosti ve službách fantazie, a říká se mu krásná literatura. Druhý čerpá z empirie ve službách paměti, a říká se mu literatura faktu.

Při psaní této knihy jsem si dodával odvahy tím, že jsem si říkal, že paměť je stejně jenom zvláštním druhem fantazie.

Na začátku prosince roku 1989 jsem strávil tři dny v Praze, kde doznívala sametová revoluce a nastupovala chřipka. Na jednu stranu jsem se vracel domů, protože prvních šestnáct let svého života jsem prožil v Kolíně nad Labem, ale zároveň jsem se domovu vzdaloval, protože v té době jsem už devatenáct let žil v Chicagu a měl jsem tam ženu a dvě děti. Tehdy jsem ještě netušil, co všechno ve mně ten krátký výlet rozvibruje. V revoluční Praze jsem nevěděl, jak se mám chovat ani co opravdu cítím, a občas jsem dokonce nevěděl, ani kdo vlastně jsem.

Tehdy mě ani nenapadlo, že jednou budu o svých zážitcích psát, a tak jsem si v Praze nedělal žádné poznámky. Stejně by na ně nebyl čas. Jen co jsem se ráno vylízal z kocoviny, byl jsem většinou zase v lihu, a proto je tahle knížka zprávou o třech dnech se dvěma promile v krvi ve městě zahaleném smogem, v jehož dějinách právě končila smutná kapitola a nová začínala a kde mi na realitu neustále brnkaly vzpomínky.

Ve své zprávě se omezím jen na věci, které jsem tam sám viděl a slyšel. Stejně mě víc než stroboskopické záblesky dějin zajímají chvíle, kdy tři přátelé u rozviklaného stolu předstírají, že si nevšimli, že číšník už přinesl účet, a dál si ujasňují matné vzpomínky, a kdykoli se číšník přijde podívat, jestli už se někdo chystá platit, začnou si najednou všichni skákat do řeči.

Martin Šmíd, jediná oběť sametové revoluce, patří do stejného pražského zvěropisu jako Meyrinkův Golem, Čapkův Robot a Kafkův Řehoř Samsa. Zemřel 17. listopadu 1989, když gorily komunistické vlády v Praze brutálně seřezaly dav studentů, ale žádná dívka se kvůli němu do černého neoblékla. Nezůstal po něm ani úmrtní list, ani mastný flek a dodnes není jasné, proč si nějaká estébácká bojůvka studenta matematiky Šmída vymyslela, ovšem jeho smrt se stala rozbuškou revoluce. Na pár nárožích za něj vyrostly památníčky ze svíček a kytic, propukly studentské stávky a masové demonstrace na Václaváku, v jednom divadle vzniklo Občanské fórum a do čela se mu postavil Václav Havel.

Já byl tou dobou pracovně v Mnichově. Měl jsem tam psát americký scénář pro herce a režiséra Maximilliana Schella, ale místo toho jsem celé dny koukal na televizi. Přepínal jsem kanály a lovil reportáže z Prahy, ačkoliv jinak mi zprávy z Československa už dávno krevní tlak nezvyšovaly. Po příchodu do Ameriky jsem se ještě dlouho držel české identity a v češtině vydal své první povídky, jenomže pak jsem začal psát anglicky a důsledně dodržovat zásadu, že si každé slovo, kterému nerozumím, najdu v anglickém slovníku a etymologicky proklepnu. Časem to už nebylo potřeba. V Americe

jsem se sice u filmu vídal a pracoval s českými emigranty a dál jsem hrál amatérský hokej za Spartu Chicago, ovšem na Kolín ani na Prahu jsem si po celé týdny a měsíce nevzpomněl. A v mých snech se mluvilo už jenom anglicky. V listopadu 1989 se však Václavák začal každé odpoledne vlnit třemi sty tisíci lidí a já toužil být tam s nimi, cinkat klíči, skandovat neuvěřitelně pohotová a vtipná hesla a občas si nenápadně hřbetem ruky utřít slzu. Tou dobou jsem nemohl prostě skočit na vlak a zajet si do Prahy, protože deset let před tím, v roce 1979, mě ze staré vlasti vyhostili, když jsem ji se svým prakticky ještě mokrým americkým pasem navštívil. A přitom mi v Bartolomějské estébák s razítkem řekl, že se do Československa už nikdy nepodívám. V ruce třímal šestistránkovou složku, kterou si o mně Státní bezpečnost vedla, a mluvil naprosto věcně, dokonce se mi zdálo, že jsem mu sympatický a že se mnou jen prostě sdílí svůj profesionální názor. Kdoví, co si o mně právě přečetl, nic závažného to být nemohlo, jenže proti estébácké složce nebylo odvolání, a tehdy už mi to stejně bylo jedno.

Po prvním revolučním týdnu roku 1989 se do Československa začali vracet emigranti, včetně disidentů, které komunisti ze své klece tvrdě „asanovali“, a tak jsem si řekl, že své štěstí zkusím taky, ačkoliv finančně jsme jako rodina zrovna byli groggy. Za americký scénář byly dobré peníze, ale ty stačily sotva na splacení dluhů v Chicagu, kde na mě čekaly dvě děti, které ještě nemilosrdně věřily na Santa Clause. Ať jsem diářem listoval, jak jsem chtěl, stále mi vycházelo, že na výlet do Čech neurvu víc než tři dny, i kdyby mě tam nakrásně pustili.

Druhého prosince 1989 ráno se kameraman Igor Luther při holení pořezal a přijel pro mě skoro o hodinu pozdě. V Mnichově se rozednívalo, když mi otevřel kufr svého naleštěného auta. Hodil jsem do něj tašku a žasl, jak prázdný a čistý ten kufr je, něco tak čistého a prázdného se vidí leda tak v autosalónu. Zasedl jsem do vozu, kde se všechno sklo třpytilo, palubní deska leskla, na podlaze neležel jediný kamínek, a řekl jsem si, že Igor je asi v typické křeči emigranta před návštěvou staré vlasti.

Krajané v Chicagu se potili v saunách, snili o bůčku na drastických dietách, riskovali rakovinu ve slunečních lázních, dávali si vybělit zuby, pořizovali si tupátka a nová kvádra, která po návratu už nikdy nedopnuli, a do svých rodných vísek pajdali s nohama plnýma puchejřů v apartních botkách. Tohle všechno jsem dobře znal, sám jsem to v roce 1979 zažil, jenže pak jsem koukal, jak pečlivě Igor skládá mapu, a bylo mi jasné, že u něj se o žádnou emigrantskou neurózu nejedná, že jím opravdu lomcuje vášeň pro pořádek.

Jako každý kameraman se Igor oblékal pro oči. Byl to vysoký blonďák, po čtyřicítce neměl ještě ani náznak pivního břicha, a to ráno byl celý v černém, nový kožený kabát přes kožené sako s patinou přes černý svetr a pod tím vším doutnala rubínově červená košile. V Mnichově žil už dvacet let, natočil Plechový bubínek a všechny ostatní filmy Volkera Schlöndorffa a dělal i s Andrzejem Wajdou, Jurajem Jakubiskem a jinými dobrými režiséry. Nedávno si však otevřel malou reklamní agenturu a poslední dobou se čím dál tím víc věnoval reklamám.

Ukázka elektronické knihy

„Jsou za to dobrý prachy," vysvětlil mi slovensky, „a máš naprostou svobodu. Můžeš si zkoušet, co tě napadne."

Igor se chystal natočit na Barrandově sadu německých reklam a do Prahy jel na schůzku se svým českým štábem. Měli prodávat nářadí německým kutilům a Igor natáčením v Československu podstatně nafoukl svůj rozpočet, jenže tyhle kšefty byly perestrojková novota a perestrojkař musel dobře vědět, na které dveře na Barrandově zaklepat.

Dva týdny po začátku sametové revoluce jsem v Rozvadově zase po letech spatřil rodnou hroudu. Auto se vyhouplo z hustého lesa a před námi se otevřel pohled na parkur červenobílých závor. Trčely z asfaltového pásu obehnaného drátěným plotem, stály u nich strážní budníčky a kolem nich se rojily uniformy.

V roce 1989 měli Němci na své straně hranice ve službě dva úředníky. Oba seděli ve skleněné budce, osvětlené jedovatým světlem počítače. Žádné závory nezvedali, jejich jediným nářadím byla razítka. Na české straně podupávalo na mrazu snad dvacet maníků: ruce složené na samopalech, psací pultíky na břiše, tyče se zrcátkem na kontrolu podvozků, němečtí ovčáci bez košíku na krátkém vodítku.

Čtyřstránkovou žádost o československé vízum jsem vyplnil v autě, ale k ní po mně chtěli ještě dvě fotografie. Igor zaparkoval u moderní stavby ze skla a betonu a šel se mnou do prázdné čekárny. Podlaha tam byla čistá, stoly pusté, na zdech visely vybledlé fotografie zámků s kvetoucími záhony a na člověka tam okamžitě padla celá ta tíseň „reálného socialismu". Ze všech zdí zely dveře, sloužící zároveň jako přepážky se zavíracími okénky. V rohu se otřásal

automat na fotky. Fungoval, to byla úleva, i když jenom za marky.

Igor už měl dost velké zpoždění, proto jsem nečekal, až automat mé fotky vysuší. Popadl jsem je mokré a hnal se do kanceláře s rukama plnýma německých drobných, papírů, rukavic, pasu a lepkavé nudličky fotek. Dveře jsem si otevřel bokem a zacouval do místnosti, kde za dlouhým pultem postávalo šest nebo sedm pohraničníků. Vyklopil jsem svůj náklad na pult a zvedl oči. Á jéje: proti mně stál špekovitý pětatřicátník, který vypadal, že se rád napije, a na mou hromádku civěl s odporem tak upřímným, že mi zatrnulo.

„Pardon, prosím vás, nemohl byste mi laskavě půjčit nůžky?“ zamával jsem úslužně nudlí fotek, abych je dosušil.

Neřekl nic. Dvěma prsty štítivě vylovil z hromádky modrý americký pas a znalecky ho prolistoval: „Kde máte denaturalizační potvrzení?“

„No já ho mám, akorát ho nemám s sebou. Mám ho někde doma,“ lhal jsem, protože za tuhle gangsterskou bumážku bych Husákovu režimu nikdy nedal ani cent.

„A to je kde, doma?“

„V Chicagu.“

„No ale bez toho potvrzení vás sem pustit nemůžem.“

Podíval jsem se mu pevně do očí, ale on neuhnul, a tak jsme na sebe chvíli čuměli a já si říkal, teď už mě nemůžou jen tak suše odpálkovat, na to už je pozdě, v Praze už přeci kurva řádí sametová revoluce…

„Všechny ty starý pravidla furt eště platěj,“ držel soudruh Rozvadov můj vyčítavý pohled s ledovým klidem. „Nám nikdo eště nic nezrušil.“

„No ale dyk jinak tam už pouštíte každýho," odporoval jsem. „Já teď čet, že už tam je Landovskej a Kryl a Hutka taky, a to jsou všechno lidi, co byli zbavený občanství, který já jsem snad ani neměl. Mně bylo šestnáct, když jsem s rodičema odešel."

V německých novinách popisovali patové situace na hranicích, kde se prominentní emigranti dožadovali vstupu do země a pohraničníci se je báli jak vyhnat, tak vpustit. A jak se kolem nic rychle tvořily hloučky nadšených občanů, které slavné emigranty nakonec hranicemi protlačily, jenže Landovský, Hutka a Kryl měli vlivné přátele v Občanském fóru a soudruh Rozvadov mazaně očíhl, že já nemám do Prahy komu zavolat.

„Podle předpisů vás sem bez denaturalizačního papíru pustit nemůžem," řekl a vrátil mi pas.

„Počkejte, prosim vás, dyk je to přeci akorát bumážka," neměl jsem se k odchodu, protože soudruh Rozvadov dobře věděl, že celé to jeho slavné denaturalizační lejstro mělo jediný účel, pumpnout emigranta o stovky babek, a já bych se od těch vyděračů zkasírovat nikdy nenechal.

„Tady přeci vidíte, že jsem americkej občan," poklepal jsem na pas, „no a ta bumážka nic jinýho neznamená."

„Jak jsem řek, eště nám žádný předpisy nezměnili."

„No ale v dnešní době se s tím snad už dá něco dělat, ne?" držel jsem dál svou pozici u přepážky.

Do místnosti se mezitím nahrnula skupinka německých turistů, za mnou se tvořila fronta, a tak se k nám přiloudal mladík v černých brýlích, jehož nažehlená uniforma ostře kontrastovala s uhrovitou pletí. V šaržích se nevyznám, proto

mě, když promluvil, překvapilo, že tu velí, a ještě víc mě překvapilo, že pro mě má pochopení.

„V týhle době snad můžem udělat výjimku," přikázal komandant svému staršímu podřízenému, načež se na mě usmál a dodal: „Ale radši se podívej, jestli na něj něco nemáme."

Zjistit, co na mě mají, znamenalo podívat se do počítače, a ten byl pod zámkem na druhém konci budovy. Soudruh Rozvadov se s kyselým výrazem natáhl pro klíč a já vycouval do čekárny za Igorem.

„Kde tady chytnu vlak zpátky do Mnichova?"

„Neblbni! Přece to teď nevzdáme!" řekl Igor, jenomže nevěděl, že už v roce 1979 na mě StB měla šest stran, ačkoliv jsem z Kolína zmizel hned po prvním ročníku gymnázia. A od té doby mohla má složka jenom nakynout.

Brzy se ukázalo, že ten počítač v Rozvadově je pouze telefonní terminál a že v Praze mají obsazeno. Zatímco jsme s Igorem čekali, až kdosi kdesi zavěsí, přišoural se do čekárny mladý komandant s americkým pasem v ruce. Zastavil se pár kroků od nás a začal v něm listovat.

„Řezníci," řekl polohlasem.

Nikdo jiný v čekárně nebyl, že by mluvil ke mně? Ale o jakých řeznících to mele? Že by dělal nějakou politickou narážku? Ale na co?

„Řezníci," opakoval hlasitě a dál zíral do mého pasu.

„Řezníci?"

„Chicago," blýskl se svými vědomostmi, „řezníci."

„Jo, aha!" Světoběžník… „Oukej! Řezníci! Jistě!" Mělo mi to dojít hned, Chicago všude na světě odpaluje stejný pár asociací: Al Capone – jatka.

„Jatka!“

„Jasně! I když, víte… Voni ty jatka ve třicátejch letech přestěhovali do Kansas City,“ poučil jsem komandanta opatrně. „To bylo za českýho starosty, Tondy Čermáka z Kladna…“

Naději na splynutí dvou myslí nad sdílenou informací však v ten moment překazil soudruh Rozvadov: vrátil se od terminálu a zářil. Očividně se těšil, jak si mě vychutná: „Vy ste tady u nás už byl, že jo?“

„Jo, byl, ale to je už ňákejch deset let.“

„A copak se tehdy přihodilo?“

„Já nevím. Nic,“ lhal jsem, ale Rozvadov si s odvedl komandanta stranou, aby mu něco důležitě pošeptal, jenže revoluce byla revoluce.

„No, deset let je deset let,“ podrbal se komandant na bradě, „deset let je dlouho.“

A pak u přepážky dohlédl, aby soudruh Rozvadov vytáhl ze zásuvky to správné razítko. Rozvadov zčervenal, vztekle mi bouchl do pasu modrý otisk velikosti dlaně a mně se zase rozbušilo srdce: tak já se snad do tý Prahy opravdu podívám…

„Zapiš jeho jméno a číslo pasu do knihy,“ přikázal ještě komandant Rozvadovu a na mě se usmál, „dyby nám chtěl v Praze zase zlobit.“

„Já zlobit nebudu, nebojte,“ vyhrklo ze mě, kde se ve mně ta trapná vděčnost vzala? Komandant byl proti mně úplný cucák, tak mladý, že bylo lepší nevědět, jak se tak brzo vydrápal do mocné funkce. Ale co, vízum jsem měl a všechno ostatní bylo fuk.

V tu chvíli se před celou frontu přikolébal šofér německého kamiónu. Vypadal zmateně a komandant na něj zničehonic

zařval: „Was wollen Sie hier?! Co tady chcete?!“ Nic jiného snad německy neuměl, protože hulákal hlasitěji a hlasitěji: „Was wollen Sie hier?!“

Němec zůstal klidný. Věcně odpověděl, že ho sem poslali a že potřebuje akorát průjezdní vízum, dass ist alles.

Za zády komandanta se mezitím srotila tlupa pohraničníků: „Proč mu to vízum nedá?“ remcali nahlas, tak, aby je komandant nemohl přeslechnout, „dyť je to naše práce! Jak se to chová? Kdo si myslí, že je?“

Soudruh Rozvadov zavřel knihu, do níž jsem byl zapsán jako poslední zlobivej, a připojil se k ostatním uniformám. U pultu už nebyl nikdo, všechno se zastavilo, ale toho si komandant nevšímal a dál hulákal na Němce: „Běžte, vízum dostat vpřed! Tranzitní vízum u paskontrola!“

Řidič pokorně sebral svoje papíry a šel o číslo dál, a tím rozlítil pohraničnickou smečku ještě víc. Komandant dál předstíral, že nic neslyší, scéna dostávala nádech vzpoury, a mně došlo, proč se mnou komandant v čekárně tak divně konverzoval a proč se mě zastal. Zřejmě měl máslo na hlavě.

Davy lidí v Československu vděčily za své teplé fleky komunistické straně a tenhle mladík, který neuměl jazyky a neměl žádné vystupování, patrně za své postavení taky vděčil nějakým spřízněným soudruhům… A jeho podřízené to pěkně štvalo. Nyní však revoluce obracela jejich životy naruby a komandant ještě hledal nějakou příležitost, jak se na poslední chvíli od režimu distancovat. Zasadil se za mě nejspíš proto, aby mohl jednou říkat, že do republiky pouštěl i Američany s tlustými fascikly na ministerstvu vnitra, ale čekal moc dlouho, všechno se to na něj valilo příliš rychle

Ukázka elektronické knihy

a na podobná gesta už bylo pozdě. Všechno propásl a teď si už ani nedokázal zjednat autoritu ve vlastním úřadě.

Na české straně hranic se asfaltová silnice zúžila na dva pruhy, ale pořád ještě měla povrch hladší než všechny silnice, které jsem si pamatoval z dětství. Táhla se zoranými poli okolo mírných kopců s vysokými smrkovými lesy, na trávě ležela jinovatka a z pustých polí se každou chvíli vznesl dravec, aby si protáhl křídla. Slunce se dralo záclonou mléčné mlhy, a kdykoliv ji propálilo, odrazilo se od bílé země, mlhy a lesklé hradby mraků tak prudce, že to bodlo do očí, všechno kolem byla pára a sen, krajina viděná přivřenýma očima, byl jsem tu dobře, takhle jsem si to pamatoval, ano, tady jsem dělal své první krůčky, žvatlal svá první slova, ukradl první polibek, jenomže to všechno bylo strašně dávno…

Projížděli jsme vesnicemi, které byly sice ještě blízko hranic, ale strašně daleko od Západního Německa. Nikde žádné pestré reklamy, nablýskaná auta, živé barvy, jen omšelé domy, zarostlé zahrady a vybledlé nápisy. KNIHOVNA hlásala cedule, nakřivo přibitá na nádherný barokní zámeček, z jehož stěn spadala omítka v plátech zvíci kravské kůže.

V Německu se lidé skrývali v autech, zatímco na české straně hranice se ještě chodilo pěšky. Podél silnice mašírovala skupinka nimrodů s hrozny bažantů na ramenou, někam běžel hlouček školáků a na pangejtu postávali tři stopaři ve vojenských uniformách: zřejmě vzali roha z ohromného pole zmrzlého zelí u příští vesnice. Tam podupávala a pokuřovala celá četa vojáků. Masírovali si ruce a zelenobílých koulí u nohou si nevšímali. Jenom tři nebo čtyři z nich rvali zelí ze země,

Ukázka elektronické knihy